

طب سنتی ایران و زمینه تحقیقاتی آن

جهت اعمال شیوه صحیح زندگی، بهداشت عمومی، تدابیر پیشگیری کننده و بالاخره تشخیص بیماریها و درمان آنها با توجه به نوع زندگی بومی و با استفاده از امکانات غذایی و دارویی محل زندگی انسانها که طی قرون متمادی در محدوده خاصی از جهان تدریجاً کامل گشته است. از آنجا که موقعیت جغرافیایی این مرز و بوم محل الحاق تمدنهای گوناگون بوده است، لذا منشاء طب سنتی ایران

طب سنتی را مجموعه‌ای از شناخت و فعالیت عملی در زمینه تشخیص، پیشگیری و درمان تعریف کرده‌اند که از یک نسل به نسل دیگر می‌رسد و در حقیقت آمیخته‌ای از دانش پزشکی و تجربه‌های عملی موروثی و باورهای فرهنگی است. براین مبنا، طب سنتی ایران نیز عبارت است از شناخت انسان و روشهای عملی

* دانشکده پزشکی - دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

آمیخته‌ای از علم و فن پزشکی و فرهنگهای یونانی، هندی، چینی، بابلی، آشوری، اسکندرانی (مصری که ریشه در تعالیم بقراطی و جالینوسی داشته)، رومی، عرب و ایرانی بوده می‌دارد، مبانی علم را از هر لحاظ محکم می‌کند و دانشمندان را وادار می‌سازد که در مطالب علمی و اصول عقاید تجدید نظر کرده به آنها مبانی محکم‌تری بدهند. هر عقیده علمی

طب سنتی ایران عبارت است از شناخت انسان و روشهای عملی جهت اعمال شیوه صحیح زندگی، بهداشت عمومی، تدابیر پیشگیری کننده و بالاخره تشخیص بیماریها و درمان آنها با توجه به نوع زندگی و با استفاده از امکانات غذایی و دارویی محل زندگی انسانها که طی قرون متمادی در محدوده خاصی از جهان تدریجا کامل گشته است.

است. این مجموعه از طریق حذف و تکمیل تدریجی طی سده‌های گذشته متناسب با فرهنگ، روش زندگی، آداب و رسوم و سنتهای مذهبی این مردم نضج یافته تا اینکه شکلی مدرن بر مبنای تجربه بخود گرفته است. پس از تعریف طب سنتی ایران باید به این سؤال اساسی پاسخ داد که شناسایی و تحقیق در مورد آن چه کمکی بحال بشر امروز و طب نوین خواهد کرد؟ بایر فرانسوی (Bayer) که یکی از اساتید تاریخ پزشکی است در دائره‌المعارف علوم پزشکی جلد ۵۸ مربوط به تاریخ پزشکی چنین می‌نویسد: «اصول عقاید پزشکان قدیم بمنزله مخزنی است که می‌توان حقایق سودمندی از آن استخراج کرد، مشروط بر اینکه با کمال دقت تحت بررسی قرار گرفته مطالب صحیح را از غلط جدا کنند و در حقیقت فلز خالص را از مواد خارجی جدا سازند. مطالعه دقیق در این اصول هوش را برمی‌انگیزد، غریزه انتقاد را تحریک می‌کند، شخص را به تجسسات علمی و

بمنزله شعاع نوری است که به اطراف قضیه مورد بحث می‌تابد. این اصول عقاید را می‌بایست بوسیله انتقادات صحیح و منطقی باهم جمع و تلفیق کرده و از مجموعه آنها طرح نوینی را ریخت. خلاصه آنکه اصول عقاید و سیستم‌های مختلف علمی قدیم خدمت بسیار گرانبهائی انجام می‌دهند، بشرط آنکه بررسی کننده مطالعات عمیق و دقیقی از علوم قدیم و جدید داشته، ارزش هر مطلب علمی را بدون اینکه در آن راه افراط و تفریط کند، بداند. ناگفته نماند که هیچ عملی از این کار دقیقتر نیست.»

با توجه به جملات فوق باید پذیرفت که منابع چند هزار ساله طبی مسلماً ارزش بررسی و تتبع جهت وصول به طریقه‌های بکر را داشته، گره‌گشای مشکلات طب کنونی است و از آنجا که بسیاری از آثار گذشتگان و بزرگان طب، چون رازی به زبان لاتین حتی ترجمه نشده، پس با اطمینان خاطر می‌توان گفت چنین تحقیقی هنوز بطور جامع صورت نگرفته است و

زمینه کنکاش در منابع طب سنتی بسیار وسیع می‌باشد. نقل جملات زیر از ادوارد براون شاهد این مدعاست: «در واقع بسختی ممکن است در برابر این عقیده مقاومت کرد و آنرا نپذیرفت که بسیاری از عبارات متن لاتین قانون بوعلی سینا آمیخته به اشتباه است یا اصولاً مترجم معنی آنرا در نیافته، در نتیجه نمی‌توانسته مفهوم روشن و آشکاری بدست خواننده بدهد.»

دلیل دیگری که می‌توان جهت لزوم شناخت طب سنتی اقامه کرد آنکه قدمت انواع بیماریها به درازای حیات بشر از انسان نخستین تا به امروز می‌باشد. از آنجا که درمان بیماریها اگر بر مبنای تجربه روی بیماران استوار باشد مسلماً طب سنتی نیز حاصل هزاران سال تجربه گذشتگان و روشهای انتخابی درمانی است، پس نمی‌توان آنرا در مقایسه با تجربه چند صدساله طب نوین تخطئه نمود. بعلاوه باید در نظر داشت که باورهای فرهنگی در طب سنتی نقش عمده‌ای دارد و این طب را با هر معیاری که بسنجیم نمی‌توان نفی کرد. جز آنکه با تغییر فرهنگ مردم، باورهای فرهنگی آنها در زمینه پزشکی تغییر یابد.

نکته قابل طرح در اینجا آنست که آیا ملاک ارزشمندی علم یا هر گونه روش تجربی دیگر، قدمت و تأخر زمانی آنست یا پاسخگویی آن به مشکلات بشریت میباشد؟ بعبارت واضحتر باید به این نکته مهم اشاره شود که هدف از طب همان حفظ سلامتی و رفع بیماری است. حال اگر علم یا شیوه‌ای که دارای مبنای ظاهراً نادرست و غیر قابل توجیه است (از نظر اطلاعات

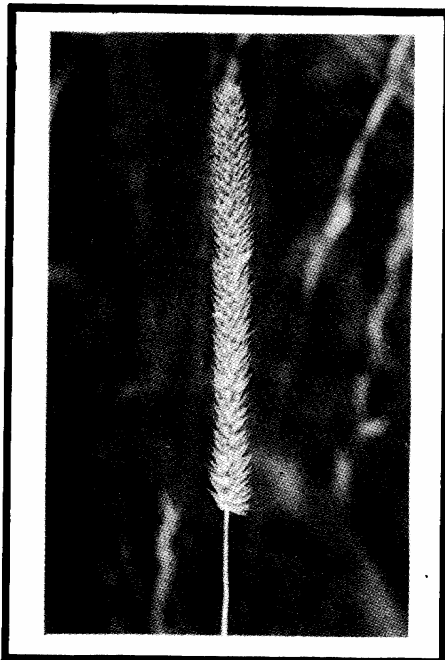

بشر امروز) توانایی حصول چنین غایتی را دارا باشد، باید از آن استقبال نموده، مورد بهره‌برداری قرار گیرد. از سوی دیگر دانشی که توانایی توصیف کاملاً علمی ساختمان بدن و

ه باورهای فرهنگی در طب سنتی نقش عمده‌ای دارد و این طب را با هر معیاری که بسنجیم نمی‌توانیم نفی کنیم، جز آنکه با تغییر فرهنگ مردم، باورهای فرهنگی آنها در زمینه پزشکی تغییر یابد.

توجیه منطقی نحوه عمل اعضاء مختلف آنرا (بازکر جزئیات دقیق در سطح سلولی) دارا باشد ولی قادر به تفسیر و رفع اختلال عمل عارضی بدن نباشد گرچه مطرود نیست، لاقلاً باید آنرا بلااستفاده و غیرعملی دانست. این اصل مبنای تحقیقات فعلی در علم پزشکی است و همان روشی است که تحت عنوان طریقه تجربه (Experimental) در بسیاری از زمینه‌های بالینی طب نوین اعمال می‌گردد. این همان نکته‌ای است که تجزیه و تحلیل طب سنتی و ارزیابی کارآیی آنرا نه تنها در ابعاد نظری بلکه از لحاظ عملی، پژوهشی و علمی جلوه می‌دهد. باید در مباحث مثبت، کارساز و کارآمد طب قدیم با نگرشی تجربی و محققانه به کاوش پرداخت و ادعاها، معایب و مزایای آنرا مورد بررسی عمیق قرار داد. مسلماً چنین تحقیقی بمعنی کنارگذاشتن طب جدید و پذیرش بی‌کم و کاست طب سنتی نیست، بلکه نوعی تصفیه و استخراج منابع طب سنتی ایران یعنی بازگشت نقادانه به گذشته خویش جهت وصول به هدف

علم پزشکی که همانا سلامتی انسان و معالجه بیمار یهاست، مورد نظر می‌باشد. ناگفته نماند که اهمیت طب سنتی باندازه‌ای است که بازگشت مجددی در همه زمینه‌های آن در سطح جهانی دیده می‌شود و شاهد این مدعا فعالیت سازمان بهداشت جهانی (WHO) و نیز مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی معتبر جهانی در اینمورد می‌باشد. در حقیقت باید جایگاه طب سنتی ایران را روشن ساخت و ارزش آنرا در نظام خدماتی، بهداشتی، دارویی و درمانی این کشور آگاهانه مورد تجدید نظر قرار داد.

از آنجا که در این مختصر، توضیح درباره زمینه‌های مختلف این طب یعنی تاریخ طب سنتی ایران، مبانی، آناتومی، فیزیولوژی، پاتولوژی، تشخیص و درمان و بالاخره داروسازی در طب

سنتی امکانپذیر نیست لذا به بحثی کوتاه در مورد درمان در طب سنتی و نتایج عملی آن، اکتفا می‌شود.

درمان در طب سنتی

طب جدید

در این بخش قبل از پرداختن به خصوصیات درمان در طب سنتی لازم است ابتدا مسائلی دربارهٔ درمان در طب جدید مورد بررسی قرار گیرد، چرا که خطرات و عوارض دارو درمانی در طب جدید خود مسأله‌ای قابل تأمل بوده، نیاز به اشاره‌ای ولو مختصر دارد. طرفداران درمان دارویی بروش پزشکی روز امتیازاتی ارزشمند را به استفاده از داروهای شیمیایی نسبت می‌دهند که عبارتند از:

- ۱- داروهای جدید از نظر مقدار ماده مؤثره دوز دارویی و سایر استانداردهای دارویی و خواص فیزیکی شیمیایی قابل کنترل می‌باشند.
- ۲- تحقیقات بروی مواد مؤثر گیاهان دارویی این نکته را روشن ساخته که با تغییر در ساختمان برخی از این مواد نه تنها می‌توان سمیت آنها را کاهش داد بلکه فرآورده‌های جدید با اثراتی مطلوب را نیز می‌شود عرضه کرد. بزبان ساده‌تر زمینه پژوهش و سنتز داروهای شفا بخش، مفید و جدید بسته نخواهد ماند.
- ۳- از آنجا که با استفاده از تکنیکهای جدید مانند مهندسی ژنتیک (Biotechnology) می‌توان داروهای جدید و مؤثری عرضه کرد. لذا به مقداری دلخواه می‌توان از انواع مختلف آن تولید نمود.

این امتیازی است که بسادگی نمی‌توان آنرا نادیده گرفت.

در مقابل مزایای فوق‌الذکر صاحب نظران طب سنتی مسائلی مانند خطرات و عوارض

○ مسأله نظامهای عرضه کننده خدمات بهداشتی، درمانی و دارویی توسط شرکتهای چند ملیتی، بیش از آنکه به علم پزشکی مربوط باشد به سیستمهای جهانی بستگی دارد.

زیانبخش داروهای جدید را، از جمله عمده ترین معایب درمانشناسی طب نوین دانسته، آنرا امتیازی برای طب سنتی بحساب می‌آورند. در اینجا پیش از اشاره به اهمیت این خطرات و عوارض، لازم است چند نکته روشن شود که عبارتند از:

الف- این عوارض و خطرات توسط طب جدید روشن گردیده است و از امتیازات این طب روشن کردن معایب و به انتقاد کشیدن آنهاست. ب- مسأله نظامهای عرضه خدمات بهداشتی، درمانی و دارویی توسط شرکتهای چند ملیتی، بیش از آنکه به علم پزشکی مربوط باشد به سیستمهای جهانی بستگی دارد.

تردید نیست که با پیدایش درمانشناسی جدید و عرضه داروهای شیمیایی ابعاد خطرات و عوارض داروهای نیز مورد بررسی قرار گرفته است لذا باختصار از اینگونه معایب یاد می‌شود. در کتابهای فارما کولوژی، فرهنگها و فرمولرهای دارویی بخشهایی به اثرات جانبی، تأثیرات نامطلوب و سوءاستعمال داروها و

بالاخره اثرات متقابل داروها اختصاص داده شده است. از طرفی از آنجا که جامعه فعلی را باتوجه به آمار مصرف دارو می‌توان يك جامعه دارو زده بحساب آورد، مطالعات و تحقیقات

○ تولید دارو از منابع گیاهی، نوعی خودکفایی علمی و کاهش وابستگی در کشور را بدنبال خواهد داشت.

متعددی در زمینه بیماریهای حاصل از داروها تحت عنوان Iatrogenic Diseases انجام گرفته و کتابهای متعددی در این زمینه نگاشته شده است. این مطلب در نظام دارو درمانی آنچنان حائز اهمیت است که این اطلاعات در حال حاضر در بسیاری از کشورهای پیشرفته بصورت کامپیوتری در اختیار صاحبان حرف پزشکی قرار می‌گیرد تا تأمین سلامتی بیماران مورد توجه دقیقتر واقع شود. از طرف دیگر، پیچیدگی سیستمهای پزشکی جدید و نقش شرکتهای چند ملیتی در دادن اطلاعات دارویی ناصحیح بویژه به کشورهای جهان سوم و اثر گذاشتن بر نظام آموزش پزشکی از طریق تبلیغات، از مسائلی است که باندازه عوارض حاصل از داروها قابل اهمیت است. عمده‌ترین خطرات داروها به اختصار عبارتند از: ۱- اثرات جانبی - ۲- اثرات نامطلوب - ۳- تداخل دارویی.

طب سنتی

مزایایی که جهت طب سنتی عنوان

می‌گردد عبارتند از:

۱- ارتباط فرهنگی بهتر میان بیمار و طبیب (از جمله دسترسی ساده‌تر به پزشک و ساده‌تر بودن سیستم خدمات بهداشتی، دارویی و درمانی).

۲- ارزانی نسبی خدمات بهداشتی - درمانی و دسترسی بهتر به منابع دارویی. این نکته ایست که پس از مطالعات دقیق می‌توان درباره آن داوری کرد.

۳- چون گیاهان پرورده طبیعتند (در مواردیکه اثر درمانی آنها بعلت داشتن ماده مؤثره‌ای به ثبوت رسیده است) سنخیت بیشتری با بدن انسان دارند و با طبیعت انسان موافق‌تر می‌باشند. بنابراین عوارض حاد کمتری نسبت به داروهای سنتتیک بر آنها مترتب است.

۴- تولید دارو از منابع گیاهی، نوعی خودکفایی علمی و کاهش وابستگی در کشور را بدنبال خواهد داشت.

۵- تولید مواد دارویی از منابع گیاهی موجب کاهش خروج منابع هنگفتی ارز از

○ چون گیاهان پرورده طبیعتند، لذا با طبیعت انسان موافق‌تر بوده و عوارض حاد کمتری نسبت به داروهای سنتتیک بر آنها مترتب است.

مملکت می‌گردد. تولید انبوه داروهای گیاهی، منجر به تنزل قیمت تهیه دارو جهت مصرف بیماران خواهد شد.

۶- ایجاد کار و رونق کشاورزی جهت

پرورش گیاهان دارویی و یا جمع آوری آنها
از مراتع، از مزایای آن محسوب می گردد.
۷- استفاده از منابع گیاهی و طب سنتی
فراهم می سازند.
ضمناً دو مزیت دیگر که نیازمند به شرح بیشتری
است چنین عنوان می گردد:

می تواند به پیشگیری و نظام عرضه خدمات
بهداشتی - دارویی کمک موثری نماید.
۸- گیاهان دارویی بطور بالقوه
زمینه های تحقیقاتی علمی را با سهولت بیشتر
۹- در بسیاری از گیاهان ماده موثره
منحصر بفردی یافت نمی شود و همین امر
موجب دوز پائین مواد موثره موجود در يك
گیاه و برخورداري از اثر سینرژیم در مبحث

فارما کولوژی می‌گردد. (جهت شرح بیشتر این مطلب دو نمونه از امتیازات فوق که توسط طرفداران نظریه استفاده از گیاه اصلی یا عصاره تام آن ارائه می‌شود. اگر بجای ۱/۵ گرم ماده مزبور، مقدار ۱۰۰ مرتبه کمتر یعنی ۰/۰۱۵ گرم آنرا که در خود گیاه آویشن موجود است تجویز نماییم (یعنی ۱۰ گرم آویشن) نه تنها

در گیاهان دارویی موادی بودیعه نهاده شده که اثرات سوء، ماده موثره موجود در آنها را خنثی می‌نماید، لذا گیاه درمانی در مقایسه با شیمی درمانی از عوارض جانبی بسیار کمتری برخوردار است. بعنوان نمونه در این مورد می‌توان از پوست بید که حاوی سالیسین است و اثر «تب‌بر» دارد نام برد.

گردیده است در زیر آورده می‌شود: «بیش از یک قرن است که اساتید داروشناسی جهان می‌گویند که برگ دیژیتال از لحاظ اثر درمانی همانند گلیکوزید دیژیتال است ولی مضار و شدت اثر سوء آنرا ندارد. امروزه ثابت شده که در برگ گیاه دیژیتال ماده‌ای بنام ساپونین وجود دارد که از شدت و حدت اثر سوء دیژیتال می‌کاهد. از این عمل چنین برداشت می‌شود که با مقدار کمتر از ماده موثره دیژیتال نتایج مطلوب بیشتری حاصل می‌گردد و در نتیجه تجویز آن به مقدار کمتر سبب می‌شود که سمیت و ضرر آن بمراتب کمتر شود.

آویشن *Thymos Vulgaris* یکی از گیاهان دارویی است که بوفور در تپه‌ها و کوه‌ها و در همه جای ایران می‌روید. یکی از موادی که از آن استخراج می‌شود تیمول است که یک ماده شیمیایی از نوع فنل با خاصیت باکتریسید می‌باشد و خصوصاً ضد کرم کدو است. ولی از آنجا که آنرا با دوز ۱/۵ گرم تجویز می‌کنند، برای بیشتر بافتهای بدن اثر تحریکی داشته، عوارض جانبی زیادی را باعث

همان اثر درمانی را داراست بلکه عوارض سوء آنرا نیز نخواهد داشت و این ناشی از اثر سینرژیم سایر مواد موجود در گیاه می‌باشد. این مطلب توسط برخی از دانشمندان چینی در نوشته‌هایی متفاوت عنوان شده و موارد تجربی را نیز ذکر کرده‌اند. ولی نباید فراموش کرد که محققان بسیاری نشان داده‌اند که با استخراج ماده موثره گیاه و خالص کردن آن نه تنها می‌توان اثرات دارویی دلخواه را بطور استاندارد در اختیار قرار داد بلکه می‌توان از این طریق مکانیسم اثر دارو را مطالعه نموده، راه یافتن داروهای جدید و اکتشافات نوین را هموارتر ساخت.

۱۰- در گیاهان داروئی موادی بودیعه نهاده شده که اثرات سوء ماده موثره موجود در آنها را خنثی می‌نماید لذا گیاه درمانی در مقایسه با شیمی درمانی از عوارض جانبی بسیار کمتری برخوردار است. نمونه قابل ذکر در اینمورد تحقیق در مورد پوست بید است که بشرح زیر می‌باشد: پوست بید حاوی ماده‌ای بنام سالیسین است که پس از مصرف در بدن به اسید

۳- عدم رعایت مسائل بهداشتی در تهیه و تولید داروهای گیاهی و استاندارد نبودن طرز تهیه، میزان ماده مؤثره و مقدار مصرف، همگی

از معایب عمده آنهاست.

۴- چون منابع گیاهی حتی در مورد يك گیاه مشخص نیز یکسان نیست و ترکیبات يك گیاه از يك نقطه جغرافیایی به نقطه دیگر تغییر

سالیسیلیک تبدیل می گردد (۱۵-۲۰ دقیقه بعد از خوردن) و این ماده ضد درد، ضد التهاب، (در بیماریهای رماتیسمی) و همچنین ضد تب می باشد. لذا با شناخت سالیسین و جداسازی آن از پوست بید، اقدام به تولید آسپرین گردید و امروزه نیازی به یادآوری آمار بالای ایجاد یا عود Peptic Ulcer و خونریزی معدی ناشی از مصرف آسپرین نمی باشد، در حالیکه در پوست بید ماده دیگری بنام تانن موجود است که موجب تشکیل يك لایه نازک غیر محلول تلخ پروتئینی روی سطح مخاطها گشته اثرات قابل توجه زیر را منجر می گردد:

۱- اولاً مخاط را از اثر تحریکی مواد محرك حفظ می کند.

۲- ثانیاً موجب مهار ترشح غدد مخاطی می شود.

۳- ثالثاً موجب وقفه خونروی های کوچک مخاطی خواهد شد.

معایب و انتقاداتی که بر طب سنتی وارد است بشرح زیر می باشد:

۱- علمی نبودن مبانی نظری به استناد علوم موجود

۲- داروهای گیاهی سنتی به صرف آنکه از منابع طبیعی گرفته شده اند همگی بی زیان نیستند چرا که تجربه طولانی مدت قرون گذشته همراه با روشهای آماری صحیح و پیگیری بیماران سالها پس از درمان نبوده است، لذا بسیاری از عوارض نامطلوب، سمیت، سرطانزایی و ترانژنزی سیتی آنها بر ما پوشیده است.

می‌کند، لذا در گیاه درمانی با چندین متغیر مواجه می‌باشیم و این امر نتیجه‌گیری صحیح و دقیق‌تر از آنرا دشوار می‌سازد.

خلاصه و نتیجه

۱- طب سنتی ایران آمیخته‌ای از فرهنگ‌های مختلفی در زمینه شیوه صحیح زندگی، بهداشت عمومی، پیشگیری، تشخیص و درمان بیماریهاست و با گذشت قرن‌ها چنان‌که محک تجربه صیقل یافته که مطابق با میراث فرهنگی این مرز و بوم شکلی متناسب با شیوه زندگی اجتماعی این مردم بخود گرفته است، لذا حاوی نکات علمی ارزشمندی است که می‌بایست آنرا در نظام طبی این مملکت بکار گرفت.

۲- طیف طب سنتی بسیار وسیع است و از باورهای فراطبیعی (Super Natural)، طب قبیله‌ای یا بومی (Ethnomedicine)، تابوها، محرمات) تا برداشتهای طبیعی (عدم توازن در طبایع انسان و میان انسان و محیط) را در بر می‌گیرد. از آنجا که طب سنتی مانند هر نظام دیگر مبانی نظری، شیوه نگرش، علت‌یابی، نشانه‌شناسی، تشخیص و درمان و منابع آموزشی خود را داراست، لذا پژوهش در تمام زمینه‌های طب سنتی از دیدگاه‌های متفاوت ضروری است.

۳- زمینه درمان گیاهی در طب سنتی بسیار بکر و امیدوارکننده است چرا که تحقیق در اثرات درمانی گیاهان دارویی بدون دخل و تصرف، قابل توجه بوده، جداسازی یا نشر برخی از مواد موثره آن می‌تواند به نتایج ارزشمندی در زمینه درمان در پزشکی

منتهی شود.

۴- جهت این پژوهش می‌بایست تشکیلات متمرکز، هماهنگ، باهدف و برنامه چند تخصصی و جامع پی‌ریزی شود. این تشکیلات

○ چون منابع گیاهی در مورد یک گیاه مشخص نیز یکسان نیست و ترکیبات یک گیاه از یک نقطه جغرافیایی به نقطه دیگر تغییر می‌کند، لذا در گیاه درمانی با چندین متغیر مواجه می‌باشیم و این امر نتیجه‌گیری صحیح و دقیق‌تر از آنرا دشوار می‌سازد.

مشمول بر کمیته‌ها، هسته‌ها و مراکز پژوهشی، کمیته‌های تخصصی، مراکز اسناد، آمار، اطلاعات، انتشارات، مراکز آزمونهای بالینی، مراکز هماهنگی (داخلی، منطقه‌ای و جهانی) و ... خواهد بود.

زمینه‌های مهم پژوهش عبارتند از: پزشکی - تاریخی-فرهنگی - آموزشی - دارویی - گیاهی - اقتصادی

پزشکی: شامل ارزیابی واقع‌گرایانه از طب سنتی، مفاهیم نظری و عملی آن، روشها و فنون پیشگیری، تشخیص و درمان، ارزیابی ادعاهای درمانی و شایستگی روشهای آن و روشن کردن کارآیی آن در نظام بهداشتی کشور، بررسی نیروی انسانی دست‌اندرکار پزشکی سنتی، بررسی مسائل فرافیزیکی، شبه علمی Parascientific، فراروانشناختی Parapsychology، فراطبیعی (سحر، جادو و جز اینها) و تعیین ضوابط و مقررات بالینی است.

در این قسمت می‌بایست به مسأله گیاه درمانی یا فیتوتراپی اشاره کرد. با توجه به اینکه هنوز بخش قابل ملاحظه‌ای از داروهای صناعی از منابع گیاهی بدست آمده است و با عنایت به آنچه تا کنون در مورد گیاهان دارویی و اشکال دارویی آنها گفته شده، باید در مورد گیاه درمانی سنتی تحقیقات پژوهشی و بالینی گسترده و لازمی بعمل آید.

تاریخی-فرهنگی: بررسی از نظر جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، ادبی، فرهنگی، بررسی متون قدیمی و جز اینها. آموزش: بررسی ضرورت، مزایا، معایب، نوع و چگونگی سطوح آموزش.

گنج‌نویس تاریخ پزشکی ایران و مجموعه‌ای از طب سنتی در دروس دانشکده‌های پزشکی از اهمیت خاصی برخوردار است. به‌علاوه انتشار نشریه‌ای بنام طب سنتی ایران جهت آشنایی عموم پزشکان و زنده‌ساختن این طب از دیگر اقدامات در این بخش می‌باشد.

دارویی: بررسی دارونامه‌ها، قرابادین‌های سنتی، گردآوری نسخه‌های سنتی مورد قبول، تهیه فهرست دارویی، اشکال دارویی، طرز ساخت و نگهداری ایمنی دارویی، کنترل کیفی و استاندارد کردن پژوهش بر روی گیاهان و مواد دارویی و بالاخره تهیه داروهای گیاهی جهت مصرف در پزشکی.

تدوین مقررات و قوانین خاص جهت تهیه، تولید و توزیع گیاهان دارویی و فرآورده‌های آنها با نظارت دقیق مراکز ذیصلاح از جمله تدابیر لازم و ضروری در

جامعه ما است.

گیاهی: شامل بررسیهای گیاهی، تعیین نژادهای شیمیایی و مطالعه در زمینه کشت و تکثیر و اصلاح و غیره، ایجاد موزه‌های گیاهی محلی، منطقه‌ای، پژوهش‌نامه‌های جهانی، یکسان کردن نامها و غیره.

اقتصادی: تحقیق در منابع و مواد اولیه دارویی، کاربرد آنها در تولید صنعتی و امکان تولید و توسعه.

پژوهش در تمام زمینه‌ها بویژه در مسائل درمانی - دارویی نیاز به گزینش يك شیوه علمی (متدولوژیک) دارد تا بتوان هدف‌ها و برنامه‌ها را بدرستی و شایستگی بهتر مورد ارزیابی قرار داد.

ماخذ:

(۱) براون، ادوارد، «طب اسلامی»

ترجمه: رجب‌نیا، مسعود.

تهران. شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ص: ۶۰.
(۱۳۶۴)

(۲) جندی‌شاپور، دانشگاه.

«مجموعه مقالات درباره طب سنتی ایران»
تهران. مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی
ص: ۳۵ (۱۳۶۲)

(۳) مصطفوی، جلال - پاکدامن،
ابوالقاسم.

«مقایسه طب قدیم ایران با پزشکی نوین»
تهران انتشارات دانشگاه تهران. ص

ص: ۱۸۷، ۱۸۵، ۱۸۳، ۱۶۴، ۱۶۲، ۲۴
(۱۳۵۸)